

**KADIZÂDE MEHMED EFENDİ’NİN
“RİSÂLE-İ KADIZÂDE” ADLI ESERİ
VE SIFATLARLA İLGİLİ GÖRÜŞLERİ
-TRANSKRİPSİYON VE DEĞERLENDİRME-
QĀDĪ-ZĀDE MEHMED EFENDİ’S BOOK “RISĀLE-I QĀDĪ-ZĀDE” AND HIS
OPINIONS ON ADJECTIVES -TRANSCRIPTION AND EVALUATION-**

Ali DURMUŞ

Dr., İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Bölümü
İslâm Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı,
alidurmus6116@gmail.com
orcid.org/0000-0002-9279-1983

Geliş Tarihi

08.06.2021

Kabul Tarihi

25.06.2021

ÖZ

Bu makale Kadızâde Mehmed Efendi'nin günümüze dek bilinmeyen ve çalışmamızla ortaya çıkarılan *Risâle-i Kadızâde* adlı eserinin transkripsiyon, değerlendirme ve tahlilinden oluşmaktadır. Kadızâde Mehmed Efendi, XVII. Yüzyılda Osmanlı'da ortaya çıkan ve bir asır kadar Osmanlı'yı siyasî ve dinî açıdan meşgul eden Kadızâdeliler Hareketinin öncüsü olarak bilinmektedir. Kadızâde hem fikirleri hem de eserleri sebebiyle tarihte dikkatleri üzerine çeken ve çeşitli ulema ve meşâyih tarafından eleştirilen bir kişidir. *Risâle-i Kadızâde*, Kadızâde Mehmed Efendi'nin Allah'ın ve peygamberlerin vâcip, muhal ve câiz sıfatlarını ele alan, kelime-i tevhidî İslâm inanç esasları açısından sıfatlarla ilişkilendirerek tahlilini yapan küçük bir risâledir. Kadızâde'nin kalam ilminde ulûhiyet konusu içerisinde yer alan sıfatlar hususundaki görüşlerini ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir. Dolayısıyla bu makalede müellifin diğer eserlerindeki ilgili yerlere müracaat edilerek, onun Allah'ın sıfatları ve nübüvvet konularıyla ilgili düşünceleri temellendirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca risâleden elde edilen bilgiler, çeşitli suçlamaların ve iftiraların merkezinde kalan Kadızâde Mehmed Efendi'nin mezhebî aidiyetinin tahlilinde kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Mezhepleri Tarihi, Osmanlı Devleti, Kadızâdeliler Hareketi, Kadızâde Mehmed Efendi, Risâle-i Kadızâde

ABSTRACT

This article aims to transcribe, evaluate and analyse a book *Risâle-i Qādîzâde* which remained unknown until recently and is discovered by our study and is penned by Qādî-zâde Mehmed Efendi. Qādî-zâde Mehmed Efendi is known as the pioneer of the Qādî-zâdelis Movement, which emerged in the Ottoman Empire in the 17th century and occupied the Ottoman's politically and religiously for a century. Qādî-zâde is a person who has attracted attention in history due to both her ideas and has been criticized by various scholars and sheikhs. *Risâle-i Qādîzâde* is a work of Qādî-zâde that deals with the obligatory (*vâcib*), *muhâl* and permissible (*jâiz*) attributes of Allah and the prophets and it is a small book that analyzes kalima al-tawhid by associating it with adjectives in terms of Islamic belief principles. It is important in terms of revealing *Qādîzâde's* views on the adjectives in the subject of divinity (*ulûhiyet*) in the science of kalam. Therefore in this article, it has been tried to base her thoughts on the attributes of Allah and prophecy by referring to the relevant places in the author's other works. In addition, the information obtained from the book was used in the analysis of the sectarian belonging of Qādî-zâde Mehmed Efendi, who was at the center of various accusations and slanders.

Keywords: History of Islamic Sects, Ottoman Empire, Qādî-zâdeli's Movement, Qādî-zâde Mehmed Efendi, Risâle-i Qādî-zâde

GİRİŞ

Kadıẓâde Mehmed Efendi XVII. Yüzyılda Osmanlı Devletinde ortaya çıkan ve kendi adına nispetle “Kadıẓâdeliler” olarak anılan hareketin kurucusu ve öncüsüdür. Kadıẓâdeliler Hareketi söz konusu yüzyılda Osmanlı’nın dinî hayatında olduğu gibi, içtimaî ve siyasî hayatında da oldukça etkili olan önemli bir harekettir. Kadıẓâde Mehmed Efendi’nin görüşleriyle doğal bir seleksiyon içerisinde başlayan bu hareket, sonraki yıllarda Kadıẓâde’nin düşüncelerinin hem halk nazarında hem de ulemâ indinde kabul görüp benimsenmesiyle devam etmiş ve XVII. yüzyılın sonlarında sona ermiştir.

Kadıẓâdeliler hareketinin ortaya çıkışını ve gelişimini kronolojik olarak üç evrede ele almak mümkündür. İlk evre Kadıẓâde ile başlayıp Ahmed Rûmî Akhisârî’nin de desteğiyle devam etmiştir. Bu evre her ikisinin de radikal tutumlarını ve dinî-siyasî görüşlerini eleştirerek karşılarında muhalefet eden isim Halvetîliğin Sivasiyye kolundan Abdülmecid Sivasî Efendi olmuştur. İkinci dönem Kadıẓâde ile Akhisârî’nin ölümünü müteakip Şamlı Vaiz Üstüvânî Mehmed Efendi’nin görüşleriyle başlamış ve Üstüvânî ve destekçilerinin sürgünüyle sona ermiştir. Üçüncü dönem ise Vanî Mehmed Efendi’nin Erzurum’dan İstanbul’a gelişiyle başlamış ve onun ölümüyle son bulmuştur. Kadıẓâdeliler, hem toplumun bir kısmını hem de dönemin deverân ehli olan bazı tasavvufî ekollerini olumsuz yönde etkileyen bid’at ve hurafelere karşı olan tutumları ve radikal görüşleri sebebiyle tasavvuf ehlinin de hışmına uğramıştır. Kadıẓâdelilere muhalefetle ön plana çıkan tasavvufî ekol, Osmanlı’nın İran’ın yayılmacı Şii politikasına karşı Sünnî bir politika geliştirme gayretlerinden beslenerek Anadolu’da oldukça faal bir hale gelen Halvetiyye tarikatı olmuştur. Söz konusu hareketin üç döneminde sırasıyla Abdülmecid Sivasî, Abdülehad Nûrî ve Niyâzi-î Mısırî Kadıẓâdeli liderlere muhalefet etmekle tanınır olmuştur.¹

Kadıẓâdeliler, Sivasîlerle giriştikleri tartışmalarda ileri sürdükleri fikirler nedeniyle dönemin bazı kaynaklarında adeta “tasavvuf düşmanı” olarak sunulmuş hatta ağır hakaretler ve küfürlerle onlara yüklenilmiştir.² Ayrıca bid’at kavramına olan yaklaşımları ve tasavvufî görüşleri sebebiyle günümüz bazı araştırmacıları tarafından da kasıtlı veya kasıtsız olarak Selefilikle itham edilmişlerdir.³

Çalışmamızda Kadıẓâdelilerin öncü lideri olan Kadıẓâde Mehmed Efendi’nin bugüne değin bilinmeyen “*Risâle-i Kadıẓâde*” adlı eserinin transkripsiyonu yapılarak bilim dünyasına kazandırılması; söz konusu eserin muhtevasından hareketle onun Allah’ın sıfatları ve nübüvvetle ilgili görüşlerini ortaya konulması ve bu görüşlerin tahlil ve değerlendirmelerinin yapılması hedeflenmiştir.

1. KADIZÂDE MEHMED EFENDİ’NİN HAYATI VE ESERLERİ

Doğanzâde Mustafa b. İlyas’ın oğlu olan Mehmed Efendi, 990/1582’de Balıkesir’de dünyaya gelmiştir. Balıkesir’de dünyaya gelmesi nedeniyle daha çok “Balıkesirî” olarak bilinse de, “er-Rûmî” künyesiyle de anılmaktadır. Balıkesir Kadısı olan babasıyla ilişkilendirilerek “Kadıẓâde” olarak tanınmıştır. Kendi zamanında yaşayan Sofyalı Kadıẓâde Mehmed Efendi ile karıştırılmaması için Sofyalı “Büyük Kadıẓâde”; kendisi ise “Küçük Kadıẓâde” olarak isimlendirilmiştir. “İlmî” mahlasıyla şiirler kaleme alan Kadıẓâde, mahlasına nispeten “İlmî Mehmed Efendi” olarak da bilinmektedir.⁴

1 Ayrıntılı bilgi için bk. Ali Durmuş, *Osmanlı’da Dinî Siyasî Bir Yapılanma Olarak Kadıẓâdeliler Hareketi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 94.

2 Örnek olarak bk. Naima Mustafa Efendi, *Naima Tarihi*, çev. Zuhuri Danışman, (İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınları, 1969), 4/2721.

3 Örneğin bk: İbrahim Baz, *Kadıẓâdeliler Sivasiler Tartışması* (Ankara: Otto Yayınları, 2019), 53-67.

4 Kadıẓâde Mehmed Efendi, *Risâle-i Müdâfaa* (Ankara: Milli Kütüphane, Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 2688/3), 63a; Babanzâde Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü’l-’Arifîn ve Esmâ’i’l-Müellifîn ve Âsârü’l-Muşan-*

İlk eğitimini Birgivi'nin oğlu Feyzullah Efendi'den alan Kadızâde,⁵ temyiz çağına ulaştıktan aralarında Şeyh Alâeddîn gibi Birgivi'nin öğrencilerinin de bulunduğu, Kadı Halil Efendi, İbrahim Müderris Efendi, Abdurrahman Kadı Efendi, Muslihuddîn Kadı Efendi, Lütfullah Müftü Efendi, Evliya Muhammed Çelebi, Behram Efendi, İbrahim el-Lakânî ve Muhammed Emin eş-Şirvânî gibi dönemin ulemasından dersler alarak yetişmiştir.⁶ Muslihuddîn Müderris Efendi, Yusuf Müderris Efendi ve Dursunzâde Abdülbâkî Efendi gibi dönemin bazı müderrislerinin yanında asistanlık yapan Kadızâde,⁷ 1010/1602'de Fatih'te Murad Paşa Camiinde ders vermeye başlamıştır.⁸ Kâtip Çelebi bu sıralarda onun derslerine katıldığını da belirtmektedir.⁹

Bir dönem Halvetî meşâyihinden Tekeli Ömer Efendi'ye (ö. 1032/1623) intisap etmiş ve uzun bir müddet onun tasavvufî terbiyesinde yetişmiştir. Kadızâde ile defalarca erba'în halvetine giren Ömer Efendi, İstanbul dışına çıktığı zamanlarda kendi yerine halife olarak onu tayin etmiştir. Ancak Kadızâde, şeyhiyle aralarında cereyan eden bir tartışma sebebiyle ondan ayrılmış ve Yalova'da ikamet ettiğini belirttiği Muhammed en-Nakşibendî'ye intisap etmiştir. Nakşibendiyye tarikatına ve meşâyihine övgüler dizen Kadızâde onları, dinî hususlarda daha samimi bulunduğunu belirtmiştir.¹⁰

Etkileyici üslubuyla öne çıkan ve iyi bir hatip olan Kadızâde, Murad Paşa Camii'ndeki vaazlarıyla iyice tanınınca kısa sürede yükselerek sırasıyla Sultan Selim, Beyazıt, Fatih, Süleymaniye ve Ayasofya camii gibi büyük camilerde vaiz ve dersiâm olarak görev yapmıştır.¹¹

Kadızâde'nin I. Ahmed ve IV. Murad devirlerinde devletteki eksiklikleri ve sıkıntıları belirleyerek bu sıkıntılara çözüm üretmek için çeşitli nasihatname ve duaname tarzında eserler telif ederek padişaha sunması ve ayrıca IV. Murad'ın tütün, kahve ve kahvehane yasaklarına fetvalarıyla destek vermesi neticesinde saray tarafından da sevilmiş ve takdirle karşılanmıştır.¹² IV. Murad'ın talebiyle 1044/1634'te Revan seferine ordu vaizi olarak katılan Kadızâde, sefer esnasında hastalanınca İstanbul'a gönderilmiş ve 1045/1635'te de vefat etmiştir.¹³

nifn, çev. Kilisli Rifat Bilge, tsh. İbnül Emin Mahmud Kemal İnal - Avni Aktuç (Ankara: MEB Yayınları, 1955), 2/277; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin: Terâcimu Muşannifi'l-Kütübi'l-'Arabîyye* (Beyrut: Mektebetü'l-Müsennâ, 1957), 12/33; Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyi'u'l-Fuzalâ*, ed. Derya Örs (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2018), 1/321; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, sad. Seyit Ali Kahraman (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 3/1004; Atâi Nevîzâde Atâullah Efendi, *Hadâiku'l-Hakâyik* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017), 2/1868; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi* (Ankara: TTK Yayınları, 1988) 3/1, 355; Sebahat Deniz, "Kadızâde Mehmed İlmî'nin Sultan IV. Murad İçin Yazdığı Manzum Duânâmesi", *Dîvân Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 1 (2008), 18.

5 Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, çev. Rüştü Balcı (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007), 1/12.

6 Kadızâde, *Risâle-i Müdâfaa*, 63a-64a; Ethem Ruhî Fığlalı, "İbn Sadruddîn eş-Şirvânî ve İtikadî Mezhepler Hakkındaki Türkçe Risalesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 (1981), 250;

7 Kadızâde, *Risâle-i Müdâfaa*, 63b; Şeyhî, *Vekâyi'u'l-Fuzalâ*, 1/321; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/373; Ayrıca bk. Mehmet Fatih Gökçek, *Behçetü Seyyid İbrahim Efendi Târîh-i Sülâle-i Köprülü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 10.

8 Kadızâde, *Risâle-i Müdâfaa*, 63b.

9 Kâtip Çelebi, *Fezleke-i Kâtip Çelebi*, (Toronto: Toronto Üniversitesi Kütüphanesi, t.y.), 2/182; Şeyhî, *Vekâyi'u'l-Fuzalâ*, 1/321.

10 Kadızâde, *Risâle-i Müdâfaa*, 63b.

11 Ayrıntılı bilgi için bk. Naima, *Naima Tarihi*, 6/2720; Çelebi, *Fezleke*, 2/182-183; Şeyhî, *Vekâyi'u'l-Fuzalâ*, 1/321-322; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Karesi Meşahirî*, haz. Mehmet Sarı-Ahmet Karaman (Balıkesir: Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı, 1999), 27; Gökçek, *Târîh-i Sülâle-i Köprülü*, 10; Ahmet Yaşar Ocak, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Dinde Tasfiye (Püritanizm) Teşebbüslerine Bir Bakış: Kadızâdeliler Hareketi", *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, 17-21/1-2 (1979-1983), 214.

12 Geniş bilgi için bk. Durmuş, *Kadızâdeliler Hareketi*, 140-147.

13 Nâimâ, *Tarih*, 6/2717-2718; Kâtip Çelebi, *Mizanu'l-Hak fî İhtiyâri'l-Ahakk*, haz. Orhan Şaik Gökyay (İs-

Kadızâde Halvetîlerle arasında cereyan eden meseleler başta olmak üzere, İslâmî ilimlerin hemen her dalında birçok eser kaleme almış velûd bir müelliftir. Telif ettiği manzum ve nesir eserlerden onun Türkçenin yanı sıra Arapça ve Farsçaya da önemli derecede hâkim olduğunu anlamak mümkündür. *Mebhas-ı İmân*, *İrşâd-ü 'ukûli's-selîme*, *Risâle-i Kadızâde* ve *Manzûme-i Akâid* onun itikadî hususlarda kaleme aldığı eserlerinden bazılarıdır.¹⁴

2. “RISÂLE-İ KADIZÂDE” ADLI ESERİ

Risâle-i Kadızâde Allah'ın ve Peygamberlerin vâcip ve muhal sıfatlarını konu edinen Türkçe olarak kaleme alınmış küçük bir risaleden ibarettir. Türkiye kütüphanelerinde yaptığımız taramalarda sadece bir nüshasına ulaşılmış olup bu nüsha Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Atıf Efendi Koleksiyonunda 1728/1 numaralı yazmada 2a-5b varakları arasında yer almaktadır. Nesih hattı ile nohudî renkte bir kâğıt üzerine istinsah edilmiş olup müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir. Her varakta 15 satır bulunmakta olup, metni gayet okunaklıdır. Fiziksel olarak 203x130, 126x66 ebatlarında olup “hadis” konu başlığı altında kataloglanmıştır.

Risâlenin bulunduğu mücelled içerisinde risâlenin hemen akabinde 5b-6a varakları arasında Kur'ân-ı Kerîm'i öven bir manzume bulunmakta olup, bu manzumeden sonra itibaren Ebû-suûd Efendi'ye ait bir münacat bulunmaktadır. Münacattan sonra ise 6a-b varaklarında muavvizeteyn sûreleri olarak bilinen Felâk ve Nass sureleri ile ilgili bir takım nakilleri ihtiva eden ve “Şeyhzâde” adında bir müellif tarafından kaleme alınan küçük bir metin; 7a varığında ise kime ait olduğu belli olmayan bir dua vardır. Bu kısımların üslûp ve içerik bakımından farklı olması hasebiyle *Risâle-i Kadızâde*'den bağımsız olduğu ortadadır.

Ayrıca aynı mücelled içerisinde 1728/2 numarada 9b-308b varakları arasında Surûrî Mustafa Efendi Muslihuddîn'e ait “*Tercüme-i zâhîretü'l-mülûk*” adlı risâle bulunmaktadır. 1728/3'te 309b-322b varakları arasında ise bir önceki esere ait olabileceğini tahmin ettiğimiz bir takım dualar mevcuttur. Bu kısım katalogta müellif belirtilmeksizin “*Fevâid*” adıyla kaydedilmiştir.

Risâle-i Kadızâde Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi katalogunda “Kadızâde Muhammed Efendi” adına nispetle kaydedilmiştir ancak Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığının dijital katalog taramalarında bu ismin Kadızâde Muhammed Ârif Efendi'ye (ö. 1173/1759) ait olduğu zannedilerek bitişine 1173 tarihi kaydedilmiştir. Ancak bu eserin Kadızâdelilerin lideri olan Kadızâde Mehmed Efendi'ye aidiyetinde herhangi bir şüphe bulunmamaktadır. Öncelikle *Risâle-i Kadızâde*'nin üslubu, Kadızâde Mehmed Balıkesirî'nin diğer eserlerdeki üslubuyla bizatihi örtüşmektedir. İkinci olarak ise, Kadızâde'nin söz konusu eserde serdettiği görüşlerinin genişletilmiş halini, *Mebhas-ı İmân* adlı eserinde ilgili konu içerisinde ayrıntılı bir şekilde müşahede etmek mümkündür.¹⁵ Zira *Risâle-i Kadızâde* Kadızâde'nin *Mebhas-ı İmân*'ının bir bölümünün adeta muhtasar halinden ibarettir. Ayrıca isim benzerliği sebebiyle kütüphane kataloglarında Kadızâde Mehmed Balıkesirî'nin bazı eserlerinin Kadızâde Mehmed Arif'e nispet edilmesi de sıkça rastlanan bir durumdur.

tambul: MEB Basımevi, 1972), 108; Çelebi, *Fezleke*, 2/282; Bağdatlı, *Hediye-tü'l-Ârifîn*, 2/277; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 3/1 358; Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Yayına haz. Erol Kılıç - Mümin Çevik (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1992), 9/204; Gökçek, *Târîh-i Sülâle-i Köprülü*, 10; Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri 1299-1915*, haz. A. Fikri Yavuz - İsmail Özen (İstanbul: Meral Yayınevi, 1333), 1/373; Şeyhî, *Vekâyi'u'l-Fuzalâ*, 1/321; Uzunçarşılı, *Karesi Meşahiri*, 27.

14 Kadızâde'nin bütün eserleri ve yazma nüshaları hakkında geniş bilgi için bk. Durmuş, *Kadızâdeliler Hareketi*, 103-122.

15 Geniş bilgi için bk. Kadızâde Mehmed Efendi, *Mebhas-ı İmân* (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 5570), 242a-244a.

3. ESERİN MUHTEVASI VE TAHLİLİ

Eserin muhtevasında Kadızâde'nin kelime-i tevhid bağlamında Allah'ın ve Peygamberlerin sıfatları ile ilgili görüşleri yer almaktadır. Kadızâde öncelikle Allah'ın ve peygamberlerin bütün vâcip, muhal ve caiz sıfatlarının her âkil ve bâliğ olan Müslüman tarafından ayrıntılı bir şekilde bilmesinin farz-ı ayn olduğuna; aksi takdirde imanın sahih olamayacağını vurgulayarak sözlerine başlamaktadır. Ardından Allah'ın vâcip sıfatlarını zâtî, sübûtî ve fiilî şeklinde taksim etmeksizin yirmi ile sınırlandırmaktadır. Söz konusu yirmi sıfattan ilk altısı, vücûd, kıdem, bekâ, kıyâm bi-nefsihî, muhâlefetün li'l-havâdis ve vahdaniyet olmak üzere olarak zâtî sıfatlardır. Devamında hayat, ilim, semi', basar, kudret, irâde ve kelâm olarak saydığı yedi sıfat ise sübûtî sıfatlar olup bu sıfatlar arasında tekvini zikretmemiştir. Ardından sübûtî sıfatların fiillerine dikkat çekerek altı adet de fiilî sıfat sıralamaktadır.¹⁶

Kadızâde Allah'ın vâcip sıfatlarının zıtlarının tamamının ise muhal sıfatlar olduğunu belirtmektedir. Örneğin Allah'ın var olmaması; varlığının başlangıcının olması; varlığının bir sonunun olması; herhangi bir şeye muhtaç olması; herhangi bir nesneye benzemesi; zâtında, sıfâtında veya işlerinde çokluk olması; hayat sahibi olmaması; bilgili olmaması; işitici olmaması; görücü olmaması; güçsüz olması; dileyememesi ve konuşamaması muhaldir. Muhal sıfatlar, fiilî sıfatların da zıtlarıyla birlikte yirmiye ulaşmaktadır.¹⁷

Allah hakkında caiz olan sıfatların ise, yapılmasının veyahut yapılmamasının O'nun ulûhiyetine zarar vermeyecek hallerden ibaret olduğunu belirtmektedir. Örneğin Allah için her mümkün olanı işlemek de caiz olduğu gibi, işlememek de caizdir. İtaat etmeyenlere azap etmesi de caiz olduğu gibi etmemesi de caizdir.¹⁸

Risâle-i Kadızâde'de ele alınan bir diğer konu ise, nübüvvet bahsinin konusu olan Peygamberlerin sıfatlarıdır. Ona göre peygamberler hakkında vâcip olan sıfatlar üçtür. İlki bütün sözlerinin doğruluğu (*sıdk*) demektir. İkincisi zâhiren veyâ bâtinen haramlardan ve mekruhlardan uzak durmaları (*ismet*) demektir. Üçüncüsü ise Allah'tan aldıkları vahyi insanlara ulaştırmaları (*tebliğ*) demektir. Ona göre bu sıfatların peygamberlerde bulunmaması makul değildir ve bunların zıtları muhal sıfatlardır. Yani peygamberlerin yalan söylemeleri, günah işlememeleri veyahut tebliğ vazifelerini ifa etmemeleri muhal sıfatlardır.

Risâle-i Kadızâde'de ayrıca peygamberlerin caiz sıfatlarının onların nübüvvetine zarar vermeyen durumlar olduğu vurgulanmaktadır. Örneğin onların hastalanmaları, muhtaç duruma düşmeleri bu tür hallerdendir. Bu durumun onların peygamberliklerine herhangi bir hâlel getirmeyeceği; aksine onların sevaplarının ve dolayısıyla derecelerinin artması veya azalmasına neden olabileceği belirtilmektedir.¹⁹

Kelime-i tevhidi sıfatlar açısından irdeleyen Kadızâde, "Lâ ilâhe illallah" ibaresinin, "Allah'ın hiçbir mevcudata ihtiyacı bulunmadığı; aksine bütün mevcudatın sadece ona muhtaç olduğu" anlamını ihtiva ettiğinin altını çizmektedir. "Muhammedun Rasûlullah" ibaresinin ise "Hz. Peygamber'in Allah katından getirdiği bütün bilgilerin hak olduğu ve bunlarda kesinlikle şüphe bulunmadığı" anlamını içerdiğini; peygamberlere, meleklerle, kitaplara ve âhiret gününe imanın da buna dâhil olduğunu belirtmektedir. Mükellef üzerine Allah hakkında ve peygamberler hakkında vâcip olan akâidi ve imanı tam anlamıyla muhtasar bir şekilde içerdiği için kelime-i tevhidin kalp-

16 Kadızâde Mehmed Efendi, *Risâle-i Kadızâde*, (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Atıf Efendi Koleksiyonu, 1728/1), 2a-b.

17 Kadızâde, *Risâle-i Kadızâde*, 3a-b.

18 Kadızâde, *Risâle-i Kadızâde*, 3b.

19 Kadızâde, *Risâle-i Kadızâde*, 3b-4b.

te olan imana şer‘an delil kılındığını belirten Kadızâde, imanın ancak bu kelimeleri söylemekle mümkün olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla her âkil kişinin “lâ ilâhe illallah, Muhammedun Rasûlullah” ibaresine câmi olan iman akidelerini etraflıca bilmesi ve öğrenmesi şarttır.²⁰

4. RİSÂLE-İ KADIZÂDE’NİN TRANSKRİPSİYONUNDA İZLENEN METOT

Risâle-i Kadızâde’nin transkripsiyonuna geçmeden önce belirtmek gerekir ki, transkripsiyonu yapılan metin, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Atıf Efendi Koleksiyonunda 1728/1 numarada bulunan nüshadır. Zaten yukarıda bu nüshanın eserin henüz ulaşabildiğimiz tek nüshası olduğu belirtilmiştir.

Metin Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmıştır ancak okuyucular tarafından rahatça anlaşılması için günümüz Türkçesinde karşılık bulmayan bazı kelimeler sadeleştirilmek suretiyle aktarılmıştır. Örneğin, “itmek, îde, geldüğü, getürdü, kimesne” gibi eski Türkçe ifadeler günümüz Türkçesiyle aktarılmıştır. Aslı Arapça olup metinde geçen ancak günümüz Türkçesinde kullanılmayan ve dolayısıyla anlamı bilinemeyecek sözcükler herhangi bir karışıklığa mahal vermemesi için İsnad Atıf Sistemindeki latinize alfabesi dikkate alınarak olduğu gibi latinize edilmiş, ancak dipnotlarda anlamları açıklanmıştır. Metinde yer alan dua ve hatime mahiyetindeki Arapça ifadeler, Arap harfleriyle yazılmış ve dipnotta anlamları belirtilmiştir. Metin üzerinde herhangi bir başlıklandırma yapılmamıştır. Metin üzerinde varakların sona erdiği yerlerde varak numaraları siyah punto ile köşeli parantez içerisinde verilmiş ve metinde gerekli yerlerde noktalama işaretleri kullanılmıştır.

5. RİSÂLE-İ KADIZÂDE’NİN TRANSKRİPSİYONU

Risâle-i Kadızâde Mehmed Efendi Rahmetullâhi Aleyhi

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

الحمد لله رب العالمين. والصلاة والسلام على سيدنا محمد وآله وصحبه أجمعين²¹

Bundan sonra, ma‘lûm ola ki en evvel farz-ı ayn olan her âkil ve baliğ olan kişinin üzerine, gerek er olsun gerek avrat olsun Allah Teâla hakkında vâcib olan sıfatları ve muhâl olan sıfatları ve câiz olan sıfatları bilmektir. Kezâlik peygamberler hakkında dahi vâcib olan sıfatları ve muhâl olan sıfatları ve câiz olan sıfatları bilmektir. Bu sıfatları böylece bilmeyen kişinin imanı sahîh olmaz. Pes.

İmdi. Allah Teâla hakkında vâcib olan sıfatlar yirmidir. *Evvelkisi* var olmak, *ikincisi* varlığının evveli olmamak, *üçüncüsü* varlığının âhiri olmamaktır. *Dördüncüsü* hiçbir duracak mekâna muhtaç olmamak ve bir kimsenin [2a] dahi doğurmasına muhtaç olmamaktır. *Beşinci* Allah Teâla hiçbir nesneye benzememek, *altıncısı* zatında veya sıfatında veya işlerinde ikilik olmamak, *yedinci* diri olmak, *sekizinci* bilmesi olmak, *dokuzuncusu* işitmesi olmak, *onuncusu* görmesi olmak, *on birinci* gücü olmak, *on ikincisi* dilemesi olmak, *on üçüncüsü* söylemesi olmak, *on dördüncüsü* diri olmak olduğudur. *On beşinci* bilici olucu olduğudur. *On altıncısı* işitici olduğudur. *On yedinci* görücü olucu olduğudur. *On sekizinci* güçlü olucu olduğudur. *On dokuzuncusu* dileyici olucu olduğudur. *Yirminci* söyleyici olucu olduğudur. İşte Allah Teâla hakkında vâcib olan sıfatlar bunlardır. Zira bu sıfatlar Allah Teâla’da bulunmamak akılda fikir olunmaz.

20 Kadızâde, *Risâle-i Kadızâde*, 4b-5a.

21 Anlamı: Hamd, âlemlerin rabbi olan Allah’a mahsustur. Salât ve selâm efendimiz Muhammed’in (s.a.v.), ailesinin ve bütün ashâbının üzerine olsun.

Muhâl olan sıfatlar dahi yirmidir. Evvelkisi vâcib [2b] olan sıfatların zıtlarıdır. *Evvelkisi* var olmak vâcib, olmamak muhâl. *İkincisi* varlığının evveli olmamak vâcib, olmak muhâl. *Üçüncüsü* varlığının âhiri olmamak vâcib, olmak muhâl. *Dördüncüsü* bir nesneye muhtaç olmamak vâcib, olmak muhâl. *Beşincisi* bir nesneye benzememek vâcib, benzemek muhâl. *Altıncısı* zâtında veya sıfâtında veya işlerinde ikilik olmamak vâcib, olmak muhâl. *Yedincisi* diri olmak vâcib, olmamak muhâl. *Sekizincisi* bilmesi olmak vâcib, olmamak muhâl. *Dokuzuncusu* iştmesi olmak vâcib, olmamak muhâl. *Onuncusu* görmesi olmak vâcib, olmamak muhâl. *On birincisi* gücü olmak vâcib, olmamak muhâl. *On ikincisi* dilemesi olmak vâcib, olmamak muhâl. *On üçüncüsü*, söylemesi olmak vâcib, olmamak muhâl. *On dördüncüsü* diri olucu olmak vâcib, olmamak muhâl. *On beşincisi* [3a] bilici olucu olmak vâcib, olmamak muhâl. *On altıncısı* iştici olucu olmak vâcib, olmamak muhâl. *On yedincisi* görücü olucu olmak vâcib, olmamak muhâl. *On sekizincisi* güçlü olucu olmak vâcib, olmamak muhâl. *On dokuzuncusu* dileyici olmak vâcib, olmamak muhâl. *Yirmincisi*, söyleyici olucu olmak vâcib, olmamak muhâl.

İşte Allah Teâla hakkında muhâl olan sıfatlar bunlardır. Zira bu sıfatlar, Allah Teâla'da bulunmak akılda fikir olunmaz.

Câiz olan sıfatlar dahi her mümkün olanı işlemektir veya işlememektir. Allah Teâlâ'ya uyanlara sevap vermek gibi veya vermemek gibi... Ve uymayanlara azap etmek gibi veya etmemek gibi...

Peygamberler hakkında dahi vâcib olan sıfatlar üçtür. *Evvelkisi* cemi' sözleri doğru ve gerçek olmak, *ikincisi* zâhirlerin ve bâtınların haramdan ve mekruhtan [3b] saklamak, *üçüncüsü* hep emroldukları nesnelere âdem oğlanlarına yetiştirmek.

İşte Peygamberler hakkında vâcib olan sıfatlar bunlardır. Zira bu sıfatlar peygamberlerde, bulunmamak akılda fikir olunmaz.

Muhâl olan sıfatlar dahi üçtür. Yukarda geçen sıfatların zıtlarıdır. *Evvelkisi* sözlerinde yalan olmamak vâcib, olmak muhâl. *İkincisi* zâhirlerin ve bâtınların haramdan ve mekruhtan saklamak vâcib, saklamamak muhâl. *Üçüncüsü*, emroldukları nesnelere nâsa²² beyan etmek vâcib, etmemek muhâl. İşte peygamberler hakkında muhâl olan sıfatlar bunlardır. Zira bu sıfatlar peygamberlerde bulunmak akılda fikir olunmaz.

Caiz olan sıfatlar dahi peygamberlere hastalık erişmek gibi ve fakra ulaşmak gibi... Ve bunlara benzer her ne ki var ise peygamberliklerine zarar gelmez. Lâkin sevapları ve dereceleri [4a] ziyade olur. Ve peygamberlere bunun gibi haller vaki olmaktan murad Allah Teâla'nın katında dünyanın kaderi yok idiğın ve dostlarına ceza evi olmağa rızası olmadığın bildirmektir. Ta kim mümin olanlar dünyaya gönül verip sevmeyeler.

Bundan sonra malûm ola ki bu cümle îmân-ı i'tikatlarının manası "lâ ilâhe illallah muhammedun rasûlullah" dediğimizde mevcuttur. Zira Tanrılığın manası Tanrı Teâlâ'nın yedi kat göklere ve yedi kat yerlere ve içlerinde olanlara ihtiyacı yok ve yedi kat gökler ve yedi kat yerler ve içlerinde olanlar cümle ona muhtaç olmaktır. Pes.

İmdi. "Lâ ilâhe illallah" demenin manası "cemi' kendisinden gayrıya ihtiyacı yok ve cemi' kendisinden gayrı ona muhtaç bir zat yoktur, illâ Allah Teâlâ vardır" demektir. "Muhammedün Rasûlullah" demenin manası dahi "Muhammed aleyhissalâtu vesselâm [4b] Tanrı Teâlâ cânibinden²³ her ne getirdiyse cümlesinde gerçektir, hiçbir nesnede yalanı yoktur" demektir. Pes.

22 Nâs: İnsanlar.

23 Cânib: Yan, taraf.

İmdi, bunda cümle peygamberlere ve meleklerle ve kitaplara ve kıyâmet gününe îmân dâhil olur. Zira cümlesi Peygamber aleyhi's-salâtü ve's-selâmın Tanrı Teâla cânibinden getirdiği nesnelere dendir.

İmdi, bu şehâdet kelimesi, kemâl-i mertebe ihtisar olup mükellef üzerine Tanrı Teâla hakkında ve peygamberler hakkında vâcib olan akâid ve îmânı câmi' olduğu için şer'-i şerîf bunu kalpte olan İslâm'a delil kıldı. Hiçbir kimseden iman kabul olmaz illa bunu söylemekle olur.

İmdi her 'âkil olan kişiye lazımdır ki bu kelime-i tayyibeye câmi' olan akâid ve îmânı fikir ederek müdâvemet eyleye. Ta kim hem dünyada ve hem âhirette saadete erişip, hesapsız fâide göre. Hak Subhânehu ve Teâlâ cümlemize [5a] müyesser eyleye.

آمين يا مجيب السائلين²⁴

[5b]²⁵ تَمَّتْ الْكِتَابُ بِعَوْنِ اللَّهِ الْمَلِكِ الْوَهَّابِ.

6. RİSÂLE-İ KADIZÂDE'DEKİ GÖRÜŞLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Risâle-i Kadızâde'de dikkat çeken hususları birkaç paragrafta ele almak mümkündür. Bunlardan ilki, Kadızâde'nin Allah'ın ve peygamberlerinin sıfatlarının her Müslüman tarafından bilinmesinin mutlak gerekli olduğu ve bunun farz-ı ayn olduğu hususudur ki, Kadızâde risâlesinin hem girişinde hem de sonunda aynı hususların altını çizmektedir.²⁶

Ayrıca, sıfatları terim olarak zikretmeyip tamamen Türkçeleştirmek suretiyle vermesi de aynı amacın risaleye olan yansması durumundadır. Zira Kadızâde'nin sıfatları Türkçeleştirmek suretiyle, bütün okurlarınca tam anlamıyla anlaşılacak istediğini hedeflediği açıktır. Kadızâde'nin diğer eserleri de göz önünde bulundurulduğunda, bu durumun onun tipik bir üslubu olduğunu anlamak mümkündür. Örneğin, *Mebhas-ı İmân* adlı eserinde İslâm inanç ve esaslarının ayrıntılı bir şekilde öğrenilmesinin her Müslüman üzerine farz-ı ayn olduğunu, İslâm itikadının öğrenilmesinde ilm-i hâlin büyük önem arz ettiğini, müminlerin diğer ilimlerden önce bu ilmi mutlaka öğrenmeleri gerektiğini belirtmekte ve bu hususta gevşek davrananları şiddetle eleştirmektedir.²⁷

Diğer bir husus ise Allah'ın sıfatlarından "tekvin" sıfatıyla ilgili bazı farklılıklardır. Bilinmektedir ki tekvin Eş'ârîlik ile Mâtürîdîlik arasında adeta bir alâmet-i fârikadır. Zira Eş'ârîliğe göre tekvinin, esere tesiri cevaz yoluyla meydana gelmektedir, dolayısıyla eserin meydana gelişine müessir olduğu için kudretin kendisidir. O halde Eş'ârîlere göre tekvin müstakil bir sıfat olmaktan öte, kudret sıfatı içerisinde yer almalıdır.²⁸ Mâtürîdîlikte kudret eserin ortaya çıkmasına müessir bir sıfat değildir. Kâdir olan Allah'ın bir işi müstakil olarak meydana getirme gücüdür. Bilfiil yaratmak ise kudretle değil tekvin sıfatıyla gerçekleşir. Kâdir olan Allah'ın makdûra tesiri ise vücûb yoluyla. O halde Allah irade sıfatıyla yaratacağı işi tercih etmekte, kudret sıfatıyla bu işi yaratmaya güç yedirmekte ve tekvin sıfatıyla da yaratmaktadır.²⁹

24 Anlamı: Âmin. Ey kendisinden isteyenlere cevap veren!

25 Anlamı: İnsanlara karşılıksız ihsanda bulunan melik olan Allah'ın yardımıyla kitabı tamamladım.

26 Kadızâde, *Risâle-i Kadızâde*, 2a.

27 Örneğin bk: Kadızâde, *Mebas-ı İmân*, 253a-b.

28 Fahreddin er-Râzî, el-Muhassal, nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'd, (Kahire: Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezher, t.s.), 186-187. Ayrıca geniş bilgi için bkz: Tevfik Yücedoğru, "Tekvin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/390; Hikmet Yağlı Mavil, "Kelâmî Bir Problem Olarak Fiilî Sıfatlar", *Dergiabant* 3/5 (2015), 181-185.

29 Beyâzîzâde Ahmed Efendi, *İşârâtü'l-Merâm min İbârâtü'l-İmâm*, (nşr. Yûsuf Abdurrezzak, Kahire: y.y., 1368/1949), 217. Ayrıca geniş bilgi için bkz: Yücedoğru, "Tekvin", 40/390.

Kadıızâde her ne kadar “tekvin” sıfatını vâcip sıfatlar arasında zikretmeyerek Eş‘ârîlere yakın bir duruş sergilese de, *Mebhas-ı İmân*’da “*Bil ki semî sıfatları iki türlüdür. Bir türlü sübûtiyyedir ve bir türlü sübûtiyyedir. Sıfat-ı sübûtiyye şol sıfatlardır ki onlar Allah Teâla’nın zât-ı şerifinde sâbitlerdir, kemâl sıfatlarıdır, kadîmlerdir ve sonradan olma değildirler. Ve tükenir dahi değildirler. Zevâlden ve tagayyürden berilerdir. Cümlesi sekizdir...*” diyerek ardından sübûti sıfatları “halk” olarak belirttiği “tekvin” sıfatıyla birlikte saymaktadır.³⁰ Kadıızâde ayrıca *Mebhas-ı İmân*’da, Allah’ın vâcip sıfatlarını sıralarken, *Risâle-i Kadıızâde*’nin aksine zâtî ve sübûti ayırımına gitmekte, ancak burada da sübûti sıfatların sekiz olduğunu başta vurgulamasına rağmen “tekvin” sıfatını zikretmeyi ihmal etmektedir.³¹ Bu durum belki de bir müstensih hatasından ibarettir. Zira konu girişinde sübûti sıfatların sekiz olduğunu vurgulanması önemlidir. O halde Kadıızâde’nin söz konusu fikirlerinden hareketle onun Hanefî-Mâtürîdî bir geleneğe mensup olduğu çıkarımına varmak mümkündür.

Kadıızâde’nin peygamberlerin sıfatlarından ikinci olarak sayıp “zâhirlerin ve bâtınların haramdan ve mekruhtan saklamak” şeklinde ifade ettiği sıfatın *ismet* sıfatı olduğu bir gerçektir. Fakat oldukça ilginçtir ki Kadıızâde, *Mebhas-ı İmân* adlı eserinde konuyu etraflıca ele aldığı kısımda, bu sıfatın açıkça “*emanet*” olarak belirtip vâcip bir sıfat olduğunu, zıttının ise “*hıyânet*” olup muhal olduğunu vurgulamaktadır.³² Ayrıca hem *Risâle-i Kadıızâde*’de hem de *Mebhas-ı İmân*’da peygamberlerin *fetanet* sıfatına hiçbir şekilde değinmemesi dikkate şayan diğer bir husustur. Fakat aynı üslubu Mâtürîdî geleneğe mensup kelim âlimlerinde de müşahede etmek mümkündür.³³

7. SONUÇ YERİNE

Kadıızâde Mehmed Efendi, 17. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde ortaya çıkan ve kendisine nispetle Kadıızâdeliler olarak bilinen hareketin lideri olup 990/1582’de Balıkesir’de dünyaya gelmiştir. Balıkesir’de ilk eğitimini tamamlayan Kadıızâde İstanbul’a gelerek devrin önde gelen Hanefî ulemasından dersler alarak yetişmiş, hayatının belli bir kısmını da Halvetî tarikatına intisap ederek Tasavvufî terbiye ile geçirmiştir. Fakat daha sonra şeyhinden ayrılarak, Nakşibendiyye’ye intisap eden Kadıızâde, Murad Paşa Camiinde dersler vermeye başlamış; ilmi, hitabeti ve fesahati ile kısa sürede ünlenerek İstanbul’un selâtin camilerinde vaiz ve dersiâm olarak görev yapma fırsatı elde etmiştir. Deverân-ı sûfiye başta olmak üzere diğer bazı görüşleri sebebiyle devrin bazı tasavvufî ekolleriyle fikrî bir çatışma içerisine girmiştir. Aynı zamanda IV. Murad’ın tütün, kahve ve kahvehane yasaklarına verdiği radikal destekle de ulemâ arasında sivrilmiştir. IV. Murad ile Revan seferine katılan Kadıızâde 1045/1635’te vefat etmiş, ölümünden sonra da takipçileri tarafından söz konusu fikirleri benimsenerek sürdürülmüştür.

Velûd bir müellif olan Kadıızâde, İslâmî ilimlerin hemen her dalında birçok eser kaleme almıştır. Şimdiye değin varlığı bilinmeyen ve tarafımızca ilk defa transkript edilip değerlendirilerek bilim dünyasına kazandırılan *Risâle-i Kadıızâde* onun eserlerinden yalnızca biridir. Allah’ın ve peygamberlerinin sıfatları açısından kelime-i tevhidin tahlilini ihtiva eden *Risâle-i Kadıızâde*, Kadıızâde’nin sıfatlar hakkındaki görüşlerini ortaya koymasından önem arz etmektedir.

30 Kadıızâde, *Mebhas-ı İmân*, 276b-279a.

31 Kadıızâde, *Mebhas-ı İmân*, 242b.

32 Kadıızâde, *Mebhas-ı İmân*, vr. 243a.

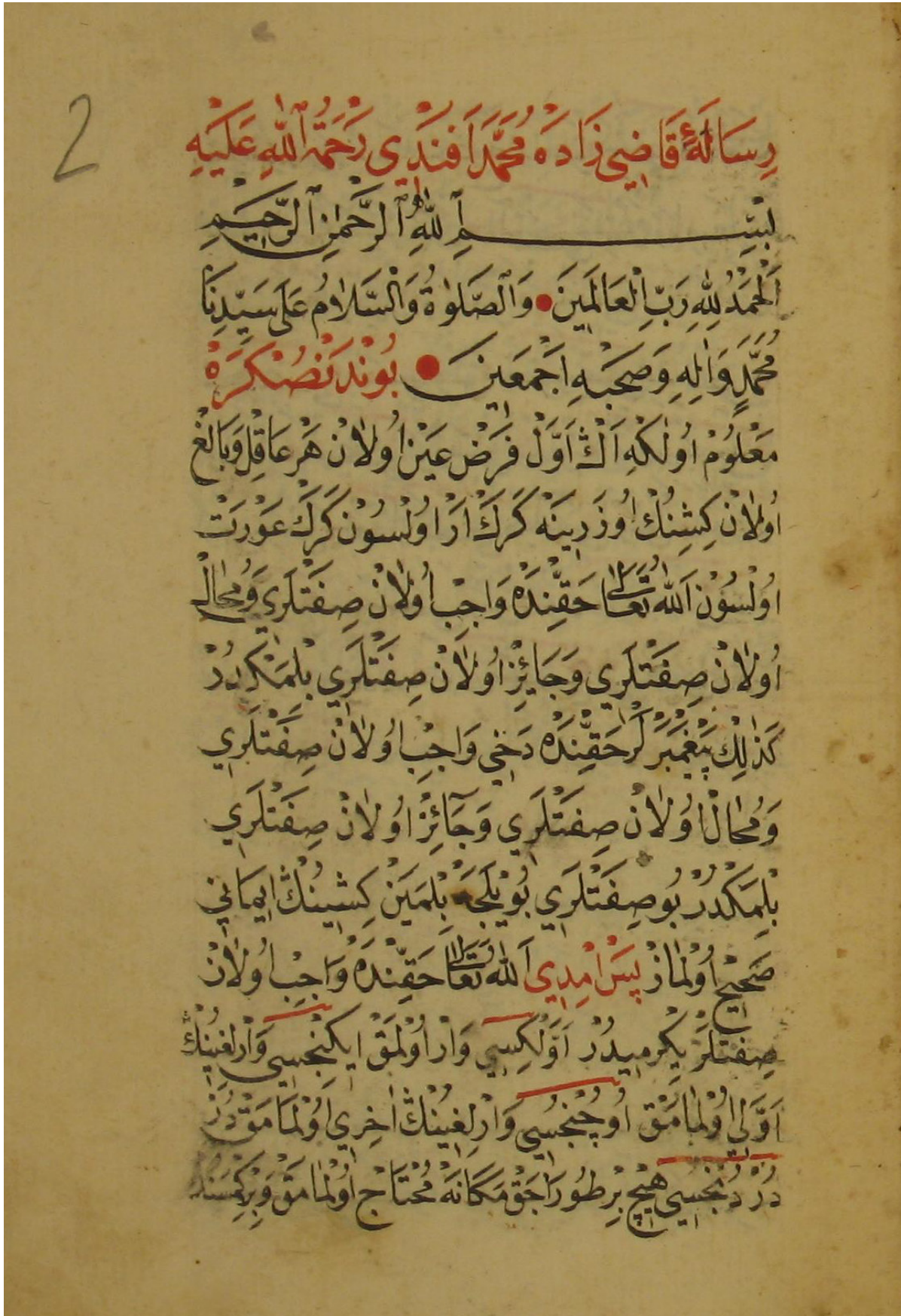
33 Geniş bilgi için bkz: Yusuf Şevki Yavuz, “Peygamber”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/258-261.

Risâlede üç önemli husus dikkat çekmiştir. Bunlardan ilki Kadızâde'nin Allah'ın ve peygamberlerinin sıfatlarının her Müslüman tarafından öğrenilmesinin ve bilinmesinin mutlak gerekli olduğunu vurgulayıp bunun farz-ı ayn olduğunu belirtmesidir. Sırf bu nedenle olsa gerektir ki Kelâm kitaplarında terimsel olarak Arapça asıllarıyla zikredilen bütün sıfatları, tamamen Türkçeleştirerek nakletmiş, böylece halkın bütün kesimleri tarafından okunmayı ve anlaşılmayı hedeflemiştir. İkinci husus ise, Kadızâde'nin tekvin sıfatını vâcip sıfatlar arasında saymayarak Eş'ârîlere yakın bir duruş sergilemesidir. Ancak onun *Mebhas-ı İmân* adlı eserindeki ilgili görüşlerine baktığımızda, burada da *Risâle-i Kadızâde*'nin aksine Hanefî-Mâtürîdî gelenekteki gibi tekvin sıfatını “halk” olarak vâcip sıfatlar arasında saymıştır. Diğer bir husus ise peygamberlerin sıfatlarıyla ilgilidir. Zira o “zâhirlerin ve bâtınların haramdan ve mekruhtan saklamak” olarak Türkçeleştirdiği sıfatın “ismet” sıfatı olduğu açık olmasına rağmen, bazı itikadî tahlillere genişçe yer verdiği *Mebhas-ı İmân*'da bu sıfatı “emânet” olarak isimlendirmiştir. “Emânet”in peygamberler için vâcip olduğunu belirtmiş ve zıttını “hıyânet” olarak isimlendirip “hıyânet”in de muhal olduğunu vurgulamıştır.

KAYNAKÇA

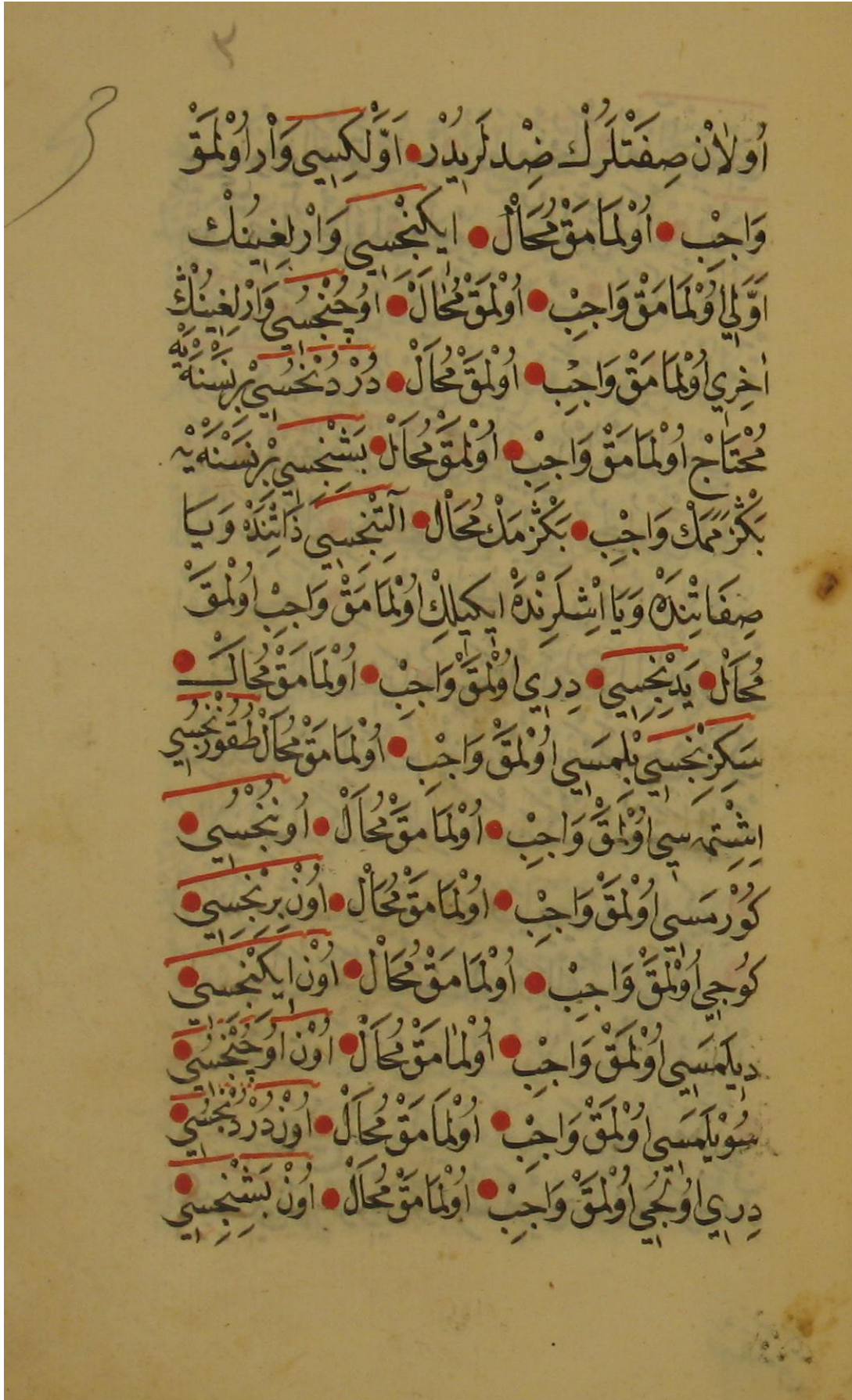
- Atâî, Nevîzâde Atâullah Efendi. *Hadâiku'l-Hakâyık*. 2 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017.
- Bağdatlı, Babanzâde İsmail Paşa. *Hediyetü'l-Ârifin ve Esmâi'l-Müellifin ve Âsârü'l-Muşannifin*. çev. Kilisli Rifat Bilge. tsh. İbnül Emin Mahmud Kemal İnal - Avni Aktuç. 2 Cilt. Ankara: MEB Yayınları, 1955.
- Baz, İbrahim. *Kadızedeliler Sivasiler Tartışması*. Ankara: Otto Yayınları, 2019.
- Beyzâzâde, Ahmed Efendi. *İşârâtü'l-Merâm min İbârâti'l-İmâm*. nşr. Yûsuf Abdurrezzak. Kahire: y.y., 1368/1949.
- Bursalı, Mehmed Tahir Efendi. *Osmanlı Müellifleri 1299-1915*. haz. A. Fikri Yavuz - İsmail Özen. 3 Cilt. İstanbul: Meral Yayınevi, 1333.
- Çelebî, Kâtip. *Fezleke-i Kâtip Çelebi*. 2 Cilt. Toronto: Toronto Üniversitesi Kütüphanesi, ts.
- Çelebî, Kâtip. *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütübive'l-Fünûn*. trc. Rüştü Balcı. 5 Cilt. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007.
- Çelebi, Kâtip. *Mizanü'l-Hak fî İhtiyâri'l-Ahakk*. haz. Orhan Şaik Gökyay. İstanbul: MEB Basımevi, 1972.
- Deniz, Sebahat. "Kadızedâ Mehmed İlmî'nin Sultan IV. Murad için Yazdığı Manzum Duânâmesi". *Dîvân Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 1 (2008), 9-39.
- Durmuş, Ali. "Kadızedâ Mehmed Efendi'nin Bilinmeyen Risâlesi Risâle-i Müdâfa'a İşığında Hayatı ve İlmî Kişiliği Tercüme Tahkik ve Değerlendirme". *Tokat İlmîyât Dergisi* 8/1 (Haziran 2020), 321-350.
- er-Râzî, Fahreddîn. el-Muhassal. nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'd. Kahire: Mektebetü'l-Külliyâtü'l-Ezher, t.s..
- Fiğlalı, Ethem Ruhî. "İbn Sadruddîn eş-Şirvânî ve İtikadî Mezhepler Hakkındaki Türkçe Risalesi". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 (1981), 249-276.
- Gökçek, Mehmet Fatih. *Behçetî Seyyid İbrahim Efendi Târih-i Sülâle-i Köprülü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Hammer, Joseph Freiherr von Purgstall. *Büyük Osmanlı Tarihi*. Yayına haz. Erol Kılıç - Mümin Çevik. 16 Cilt. İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1992.
- Kadızedâ, Mehmed Efendi. *Mebhas-ı İmân*. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 5570, 233b-346a.
- Kadızedâ, Mehmed Efendi. *Risâle-i Kadızedâ*. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Atıf Efendi Koleksiyonu, 1728/1, 2a-5b.
- Kadızedâ, Mehmed Efendi. *Risâle-i Müdâfaa*. Ankara: Milli Kütüphane, Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 2688/3.
- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemü'l-Müellifin Terâcimu Muşannifi'l-Kütübü'l-'Arabiyye*. 15 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Müsennâ, 1957.
- Mavil, Hikmet Yağlı. "Kelâmî Bir Problem Olarak Fiilî Sıfatlar". *Dergiabant* 3/5 (2015), 175-193.
- Naima, Mustafa Efendi. *Naima Tarihi*. çev. Zuhuri Danışman. 6 Cilt. İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınları, 1969.
- Ocak, Ahmet Yaşar. "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Dinde Tasfiye (Püritanizm) Teşebbüslerine Bir Bakış: Kadızedeliler Hareketi". *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi* 17-21/1-2 (1979-1983), 208-225.
- Süreyyâ, Mehmed. *Sicill-i Osmânî*. Sad. Seyit Ali Kahraman, 6 Cilt. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Şeyhî, Mehmed Efendi. *Vekâyi'u'l-Fuzalâ*. ed. Derya Örs. 4 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2018.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Karesi Meşahiri*. haz. Mehmet Sarı - Ahmet Karaman. Balıkesir: Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı, 1999.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*. 4 Cilt. Ankara: TTK Yayınları, 1988.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Peygamber". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/257-262. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Yücedoğru, Tevfik. "Tekvin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/388-390. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

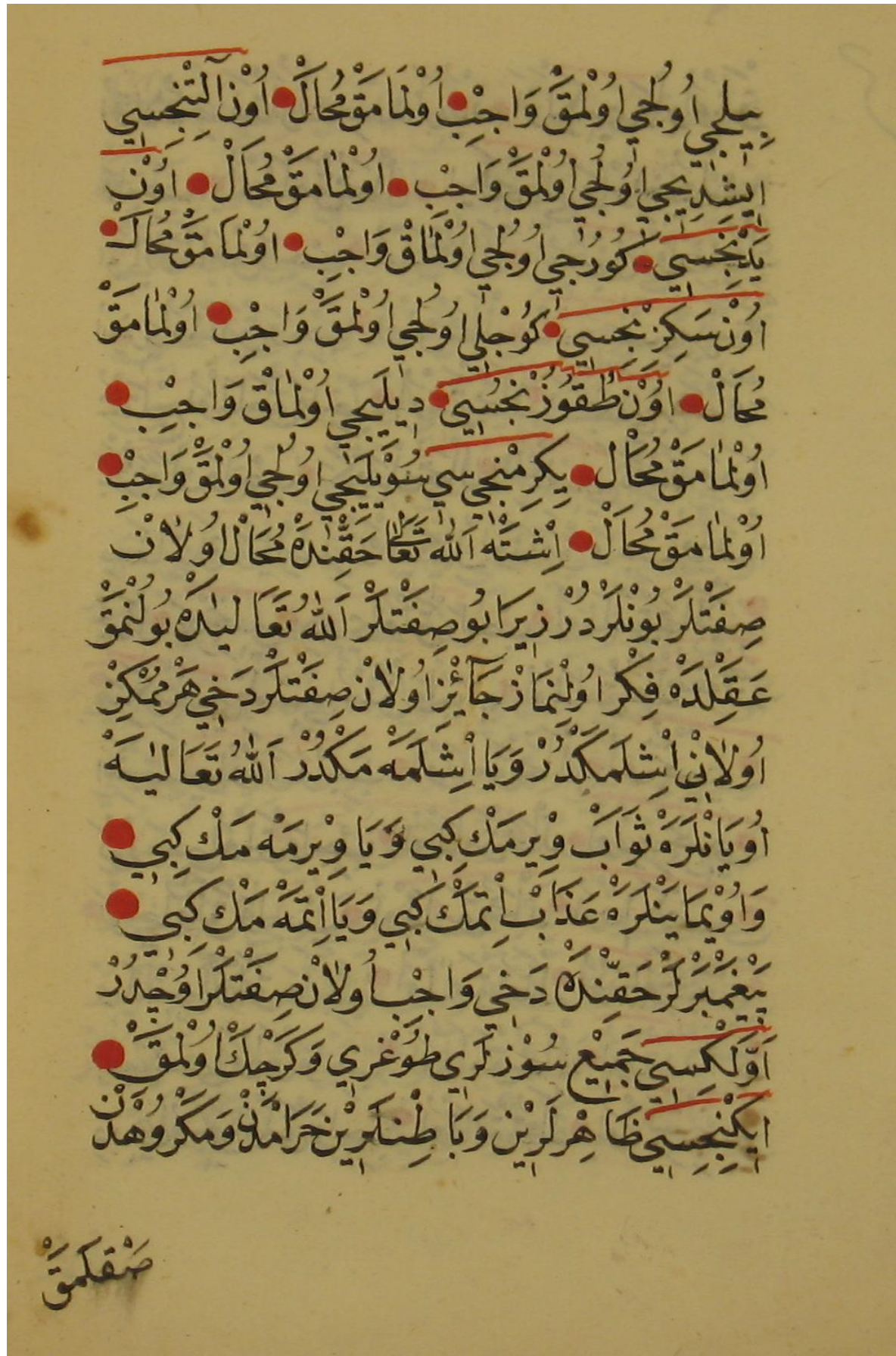
EK: METNİN ORJİNAL NÜSHASI

دَخِي طُورُ غُورِ مَسِينَهٗ مُتَّحَا جِ اَوْلَمَاقْ بَشِي لِهٖ تَعَالَا
 هِيَجْ بَرَسِنَهٗ يَهٗ بَكْرَمَكْ . التَّخِي ذَاتِنَهٗ وَيَا صِفَاتِنَهٗ
 وَيَا اَسْلَرِنَهٗ اَيْكَلِكْ اَوْلَمَاقْ . يَدْ بَشِي دَرِي اَوْلَمَقْ .
 سَكْرُ بَشِي . يَلَمَسِي اَوْلَمَقْ . طَقُوزِ بَشِي اِسْتَمَسِي .
 اَوْلَمَاقْ . اَوْلَمَقْ كُورَمَسِي اَوْلَمَاقْ . اَوْلَمَقْ بَرِ بَشِي .
 كُوجِي اَوْلَمَقْ . اَوْلَمَقْ اَيْكَلِكْ دِي يَلَمَسِي اَوْلَمَقْ . اَوْلَمَقْ
 اَوْلَمَقْ بَشِي سُو يَلَمَسِي اَوْلَمَقْ . اَوْلَمَقْ دَرِ بَشِي دَرِي
 اَوْلَمَقْ اَوْلَدُ وُغِيدَر . اَوْلَمَقْ بَشِي بَلِي اَوْلَمَقْ اَوْلَدُ
 اَوْلَمَقْ اَوْلَمَقْ اِسْتَدَجِي اَوْلَمَقْ اَوْلَدُ وُغِيدَر . اَوْلَمَقْ بَشِي
 كُورُوجِي اَوْلَمَقْ اَوْلَدُ وُغِيدَر . اَوْلَمَقْ سَكْرُ بَشِي كُوجِي
 اَوْلَمَقْ اَوْلَدُ وُغِيدَر . اَوْلَمَقْ طَقُوزِ بَشِي دِي بَشِي اَوْلَمَقْ
 اَوْلَدُ وُغِيدَر . يَكْرَمَسِي سُو يَلَمَسِي اَوْلَمَقْ اَوْلَدُ وُغِيدَر .
 اِسْتَهٗ لِهٖ تَعَالَا حَقِينَهٗ وَاجِبْ اَوْلَمَقْ اَوْلَمَقْ صِفَتَلَرِ بُولَدَرِ
 زِي اَوْلَمَقْ لِهٖ تَعَالَا بُولَمَقْ اَوْلَمَقْ عَقْلَهٗ فِكْرُ اَوْلَمَقْ
 مُحَالُ اَوْلَمَقْ صِفَتَلَرِ دَخِي يَكْرَمِيدَرِ اَوْلَمَقْ وَاجِبْ

اَوْلَمَقْ

٤
 صَقَامَقْ • اَوْجَنْجِسِي هَبْ اَمْرًا وُلْدَقَلَرِي نَسْنَه لَرِي
 اَدَمَّ اَوْغَلْنَلَرِي نَه يَتَشَدَّرْمَكْ • اَشْتَه پِيغْمَبَر لَرِي حَقْنَه
 وَاجِبْ اَوْلَانْ صِفْتَلَرِي بُونَلَرِي دُرْ زِيْرَا بُو صِفْتَلَرِي پِيغْمَبَر لَرِي
 بُولْنَمَاقْ عَقْلَه فِكْرًا اَوْلِنَمَازْ • مُحَالْ اَوْلَانْ صِفْتَلَرِي
 دَخِي اَوْچَدْرًا اَوْكُورْدِي كِچْنْ صِفْتَلَرِي كْ ضِدْلَرِي دُرْ •
 اَوْلِكِسِي • سُوْزَلَرِنْدَه يِلْدَانْ اَوْلَمَاقْ وَاجِبْ اَوْلَقْ
 مُحَالْ • اِيكَنْجِسِي ظَاهِر لَرِي وَبَاطِن لَرِي خِرَامْدَنْ
 وَمَكْرُهْدَنْ صَقَامَقْ وَاجِبْ • صَقَلَمَاقْ مُحَالْ •
 اَوْجَنْجِسِي • اَمْرًا وُلْدَقَلَرِي نَسْنَه لَرِي نَاسَه بِيَاَنْ
 اَيْمَكْ وَاجِبْ اَيْمَه مَكْ مُحَالْ • اَشْتَه پِيغْمَبَر لَرِي حَقْنَه
 مُحَالْ اَوْلَانْ صِفْتَلَرِي بُونَلَرِي دُرْ زِيْرَا بُو صِفْتَلَرِي پِيغْمَبَر لَرِي
 بُولْنَمَاقْ عَقْلَه فِكْرًا اَوْلِنَمَازْ • جَائِزْ اَوْلَانْ صِفْتَلَرِي
 دَخِي پِيغْمَبَر لَرِي خَسْتَه لَكْ اِيْرَشْمَكْ كَبِي وَفَقْدَر
 اَوْلَشْمَقْ كَبِي • وَبُونَلَرِي بَكْرَه رَهْمَر نَكِه وَارَا اَيْسَه
 پِيغْمَبَر لَكْرِي نَه ضَرْدَكْمَزْ لَكِنْ ثَوَابَلَرِي وَدَرُوْجَه لَرِي

زِيَادَةٌ أَوْلَادٌ وَسِعْمِيرٌ لِرَبِّكَ بِحَالِكَ وَاقِعٌ أَوْلَمَقْدَرٌ
 مُرَادٌ أَللَّهُ تَعَالَى قِتْنَةٌ دُنْيَا نِكَ قَدْرِي يُوقِ أَيْدِي كُنْ
 وَدُوسْتَلَرِنَهْ جَزَا أَوِي أَوْلَمَغَهْ رِضَا سِي أَوْلَمَدُ وَاغْنِ
 بَلَدِ رَمَكْدَرِ تَا كِم مَوْمِنِ أَوْلَمَلَرِ دُنْيَا يَهْ كُوكُلُ وَا يَرُوبُ
 سَوْمِيَلَرُ • بُونَدَنْ صُنُكْرَهْ مَعْلُومٌ أَوْلَكِهْ بُو جَمَلَهْ اِيْمَانِ
 اَعْتِقَادِ لَرِنِيكَ مَعْنَا سِي • لَا اِلَهَ اِلَّا اَللَّهُ حَمْدُ
 رَسُوْلِ اَللَّهِ • دِيْدُ وَا كَزْدَهْ مَوْجُودِ دُرْ زِيْرَا تَكْرِيْلِيغَا
 مَعْنَا سِي تَكْرِي تَعَالِي نِيكَ يَدِي قَاتِ كُوكْلَرَهْ وَا يَدِي
 قَاتِ يِرْ كَرَهْ وَا اِچَلَرِنَهْ اَوْلَمَلَرَهْ اِحْتِيَا جِي يُوقِ وَا يَدِي
 قَاتِ كُوكْلَرَهْ وَا يَدِي قَاتِ يِرْ كَرَهْ وَا اِچَلَرِنَهْ اَوْلَمَلَرَهْ اِثَا
 مَحْتَا جِ اَوْلَمَقْدَرِ پَسْ اِيْمَدِي • لَا اِلَهَ اِلَّا اَللَّهُ دِيْمِنِكَ
 مَعْنَا سِي جَمِيْعِ كَنْدُ وَا سِنْدَنْ غَيْرَهْ اِحْتِيَا جِي يُوقِ وَا جَمِيْعِ
 كَنْدُ وَا سِنْدَنْ غَيْرَهْ اِثَا مَحْتَا جِ بَرْدَاتِ يُوقْدَرِ اِلَّا اَللَّهُ
 تَعَالَى وَا زِدْ دُرْ دِيْمَكْدَرِ • مُحَمَّدُ رَسُوْلُ اَللَّهِ
 دِيْمِنِكَ مَعْنَا سِي دَخِي مُحَمَّدٌ عَلَيْكَ الصَّلَاةُ وَا السَّلَامُ

تَكْرِي

5
 تَكْرِيبًا لِي جَانِبِنْدَنْ هَرَنَه كَوْر دِي سَه جَمَلَه سِينَدَه
 كَرچَك دَر هِيچ بَر سِنَه دَه يِلَا نِي يُو قَدَر دِي مَكْر دَر پَسَر
 بُونَه **اِمْدِي** جَمَلَه پِيغَمْبَر لَرَه وَمَلَك لَرَه وَكَلْب لَرَه
 وَقِيَامَت كُونِنَه اِيْمَان دَاخِل اَوْلُو زِي رَا جَمَلَه سِي پِيغَمْبَر
 عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ تَكْرِيبًا لِي جَانِبِنْدَنْ
 كَوْر دُو كِي سِنَه لَر دَنْدَر **اِمْدِي** بُو شَهَاد
 كَلِمَه سِي كَمَال مَرْتَبَه اِخْتِصَارًا اَوْلُو بِي مَكْلَف اَوْزِينَه
 تَكْرِيبًا لِي جَانِبِنْدَنْ وَبِيغَمْبَر لَر حَقِينَدَه وَاجِب اَوْلَان
 عَقَايِدُ وَاِيْمَانِي جَامِع اَوْلَدُو عِيچُون شَرِيع شَرِيف بُونِي
 قَلْبِنَه اَوْلَان اِسْلَامَه دَلِيل قَلْدِي هِيچ بَر كَمَسَدَنْ
 اِيْمَان قَبُول اَوْلَان اَز اَلَا بُونِي سُو نِي مَكَلَه اَوْلُو **اِمْدِي**
 هَر عَاقِل اَوْلَان كِشِيَه لَازِم دَر كِه بُو كَلِمَه طَيِّبَه يَه
 جَامِع اَوْلَان عَقَايِدُ وَاِيْمَانِي فِكْر اَيِدَه رَك مَدَاوَمَت
 اَيْلِيَه تَا كَم هَم دُنْيَا دَه وَهَم اَخِرَتَدَه سَعَادَتَه اِيْر شَو
 حِسَاب سِر فَايِدَه كَوْرَه حَق سَبْحَانَه وَتَعَا جَمَلَه مَرَه

